

LUTNIA (182) *sb f*

sg *N* lutniã (41); -ã (31), -a (3), -(a) (7); -a *SapEpit*; -å : -a *Mącz* (3 : 2). ♦ *G* lutnie (16), lutniéj (5), lutni (3); -e *FalZioł*, *WróbŻółt*, *Leop*, *BielSpr*, *ModrzBaz*, *GórnRozm*, *KochProp*, *KochWr*, *Calep*, *GrabowSet*, *JanNKar*; -éj *RejZwierc*, *KochFr*; -i *PudłFr*; -e : -éj : -i *Mącz* (1 : 1 : 2), *KlonŻal* (1 : 1 : -), *KochPieś* (3 : 1 : -); ~ -e (6) *Mącz*, *KochPieś* (3), *KochProp*, *JanNKar*, -é (1) *KochWr*, -(e) (9); -ej (2) *KochFr*, *KochPieś*; -ej (1) *Mącz*, (e)j (2). ♦ *D* lutni (1). ♦ *A* lutnią (16) *Mącz*, *RejZwierc*, *KochTr*, *KochFr* (2), *KlonŻal* (2), *KochPieś* (2), *GrochKal*, *GórnTroas*, *RybGęśli*, *SarnStat* (2), *WitosłLut* (2); lutnię (5) *RejZwierz*, *GórnDworz* (2), *SapEpit* (2). ♦ *I* lutnią (11). ♦ *L* lutni (39), lutniéj (6) *Leop*, *KwiatKsiąż*, *KochProp*, *GrabowSet* (3); -éj (1), -(e)j (5). ♦ *V* lutni (12), lutnio (1) *SzarzRyt*. ♦ *pl* *N* lutnie (4); -e (2), -(e) (2). ♦ *G* luci(e)ń (1) *Leop*, luteń (1) *KochPs*. ♦ *A* lutnie (6); -e (2) *KochPs*, -é (1) *OstrEpit*, -(e) (3). ♦ *I* lutniami (6). ♦ *L* lutniach (8); -ach (6) *RejWiz* (2), *Leop* (2), *GórnDworz*, *RejPos*; -ach (2) *GliczKsiąż*, *ZawJeft*.

Sł stp, *Cn* *notuje*, *Linde* XVI – XVIII w.

1. Instrument muzyczny strunowy szarpany, rozpowszechniony w XV – XVII wieku; często w użyciach przenosnych: poezja (szczególnie liryczna), talent poetycki, także gra na lutni; *chelys* *Murm*, *Mymer*¹, *BartBydg*, *Mącz*, *Cn*; *testudo* *Mącz*, *Calag*, *Cn*; *fides* *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *cithara*, *lyra* *Mącz*, *Cn*; *decachordus*, *enneaphtongos* *Mącz*; *barbiton*, *barbitos* *Cn* (178) : *Murm* 187; *Mymer*¹ 13v; *lutina*, *lyvthnya* *BartBydg* 84b; będę ciebie ohwalał lutnią święty boże Izraelski. lutnią, to ieft gędzba lutnie. *WróbŻółt* 70/22, Y5; *RejWiz* 179v; *Leop* 1.Par 25/3; *Concordare fides testudinis*, Náltroyić łtruny ná lutni. *Mącz* 65b, 51c, 65d, 268c, 285c, 452d; *Socrates* [...] łtárzuchnym będąc/ ná lutni łie wczýł. *GórnDworz* H2; *StryjWjaz* A3; *Calag* 325b; *KochPs* 72, 200; *VCiełzna* moiá łpiewaczko/ *Sappho* *Słowieńłka*/ ná którą nietylko moiá cząłtká łziemieńłka/ Ale y lutnia dźiedzicznym práwem łpáść miáłá: Tę ł nádzieię iuż po łobie okázowálá *KochTr* 7; *KochFr* 69, 78, 93; Y teraz po zełciu twoim *Neryne* płáczłiwa/ [...] *Siedzi* ná piałczyłym brzegu *Amphitry* łrogiey/ *Trzody* twoiey przygládaiać/ płáczę lutnie drogiey. *KlonŻal* B3, A4, B [2 r.], B2v; Nie záwždy *Apollo* łtrzela/ Ale łuk z lutnią podziela *KochPieś* 47, 48; *PudłFr* 78; dobrego gránia na lutni/ lutnia łámá przyczyná ieft/ á nie tę łmiłtrż co łtrony łekce. *GórnRozm* L2v; A w ten czás/ o *Bogini*/ złotey lutniéy moiéy *Doday* dźwięku łubégo/ y tákiéy wdzięczności/ *Coby* iá łpiewáć mogłá podług ióy godności. *KochPropKKoch* 4; zá náłzého wieku nie iednę/ ále dźwięć łtrón do lutnié przydano *KochWr* 39; *Calep* 188a, 214a, 418b, 1060b; *GrabowSet* E2, I; *RybGęśli* B2v; *JanNKar* B3v; *SarnStat* *7v [2 r.]; *SiebRozmyśl* K4v; *WitosłLut* A2; *SapEpit* A2, A2v; Tu niechay moy głós/ choć nierowny idzie/ W twoy łrop *Dawidzie*. *Krolu* łłáchetny/ *Poeto* bezrowny/ *Ktorego* lutnia/ y głós bálłámowny Nie łginie z łaty/ y nie chybia celu *SzarzRyt* B4.

W połączeniu z przymiotnikiem od imimia (4): [*boginie*] *Pierydes* [...] miełzkáły nad wzdriem poświęconym ná *Helikonie*/ łpiewáiać przy lutni *Apollinowej* áby głóśniey było. *BielKron* 22; *KlonŻal* A4v; Do *Amphionowéy* lutnie *Spiełzyły* łye łáły łhutnie *KochPieś* 24, 39.

W połączeniach szeregowych (20): *FalZioł* V 51v; *WróbŻółt* 97/5; *Leop* *Gen* 31/27, 1.Par 25/6, 2.Par 20/28; *Dan* 3/15, 1.*Mach* 13/51; *RejFig* Ccv; Tez niebedzie rzecz niepoćciwa łpiewanim y arfam/ organami/ albo lutnią ochładzac vmysł *KwiatKsiąż* P2v; *Cano* *fidibus*, *Gram* ná lutni/ álbo

na kobzie *Mącz* 33d, 153b; *RejZwierc* 97v, 158v; *ModrzBaz* 12; Dzięń mię wśłyży litość wyznawiając/
Noc prawdę twoię opowiadając: Nie tylko łowy/ ale y gęłami/ Ale y lutnią/ y fkrzypicami. *KochPs*
139, 216; *WerGość* 212; *OstrEpit* A2; *WujNT* 1.Cor 14/7 [2 r.].

W charakterystycznych połączeniach: dobra lutnia, droga, przedzięczna, przyjemna, strojna, śliczna, wdzięczna, wesola, wzgardzona, złota (2); *chwalić lutnią* (2), *opowiadać; obmawiać na lutni, prorokować, uczyć się; wyłożyć przy lutni*.

Przysłowia: Niechay Ofieł ie plewy á da lutni pokoy *RejWiz* 91; Napirwśze łtárání ma być o náuczycieloch [...] áby [...] niebyli iáko ośieł do lutnie przyłtáwieni [*tamquam asini ad lyram adhibeantur*]. *ModrzBaz* 134v.

Kto nie rozważa mądrych łow łuchając/ Iáko woł lutnie łucha trąby záiac. *RejZwierc* 215.

Nie każdy weźmie po Bekwárku lutniéy. *KochFr* 23.

Zwroty: »lutnią [kogo, co] bawić« [szyk zmienny] (3): *ModrzBaz* 12; Nie łą/ Woiewodo zacny/ czáfy po temu/ Abych/ czyniąc zwyczajowi dofyć dawnemu/ Vśzy twoie lutnią bawił/ álbo pieśniami *KochFr* 84. Cf »ręce lutnią bawić«.

»ręce lutnią bawić« (1): Nie moiá to myśl była ręce Lutnią bawić/ Y teraz łię ná łkále łwym Boginiom łtáwić. *WitosłLut* A2.

»(i-, przy-, za)gra(wa)ć (a. zagęść itp.) na lutni (a. w lutnię); gra(nie), grający, gracz na lutni; gędzba lutnie« = *fidibus canere Mącz, Calag; pulsare lyram vel citharam pectine Mącz; fidicen Calep; citharizare Vulg* [szyk zmienny] (36; 4 : 1 : 1; 1): *WróbŻółt* V5; *GliczKsiąż* H2; Więc y páni Minerwá też z námi zółtawa/ A ma łyná Ráció co ná lutni grawa *RejWiz* 67v, 25, 27, 91v; *RejZwierc* 4v; Y powiedziano Saulowi iż Dawid vmiał gąść ná lutni. *BielKron* 65, 23; *KwiatKsiąż* I2v; *Mącz* 33d, 54d, 90a, 93b, 126c, 287a, 372b; *GórnDworz* Hv, H2v, Kv, K2, Kk6v; *RejPos* 342v; *RejZwierc* 21v, 100, 158v; *Calag* 326a; *KochPs* 148; *StryjKron* 59; Niechay [...] w lutnią gráią. *KochPieś* 10, 3; *PudłFr* 71; *GórnRozm* L2v; *KmitaPsal* Av; *KochWr* 34; *ZawJeft* 17; *Calep* 418b; *GrochKal* 18; *GórnTroas* 26; Apollo: bądź gotowy z twą lutnią wćołam/ Przygráwáć/ bo łam temu bez łiebie niezdołam. *OstrEpit* A2, A2; *WujNT* 1.Cor 14/7; *Siebsł* K4v.

»naciągać lutnią« (1): *Pectere citharam, Brząkác/ Naciągać lutnią. Mącz* 285d.

»lutnię nawiązać« = *nawiązać struny na lutni* (1): Przeto rychło Apollo łtronámi złotymi Lutnię náwiąż (niemielzkay) páłcy łubtyłnymi. *SapEpit* A3.

»(po-, za)niechać lutnie« [szyk zmienny] (2): *BielSpr* e2; TRudna rádá w téy mierze/ Przydźie łye roziecháć/ A przez ten czás wćełá/ y lutnie zániecháć *KochPieś* 8.

»rozciągnąć jako strunę na lutni« (1): A tako go rozciągnáwłśy iáko łtrunę na lutni/ wielkim gozdzem ku krzyżu przybili. *OpecŻyw* 139v.

»siąść przy lutniej« (1): IAKoż łię chwałác/ Pánie/ Siędę przy lutniej łwoiey? *GrabowSet* N4v.

»śpiewać, opiewać przy lutni, piąć na lutni; (ś)pie(wa)nie na lutni« = *ad harmoniam canere Mącz; cantare in citharis Vulg* [szyk zmienny] (3 : 1 : 1; 2): Pfallite domino in cythara [...] Poyćie panu bogu na lutni *WróbŻółt* 97/5, 91/4; *Leop* 1.Par 25 arg, 25/6; *BielKron* 22; *Mącz* 153b; Przy lutniej rym śpiewáiąc/ Pámieć dam łwiátu temu/ Ze łerce me wćáiąć/ Láłkę odniołó/ k tobie przyłtáwáiąc. *GrabowSet* Lv.

»lutnię wziąć, brać (w rękę)« [szyk zmienny] (4 : 1): *GórnDworz* Kv, Ov; *KochPieś* 39; *GórnTroas* 26; Wziąłem Lutnię ácz w prawdzie dawno nie ćwiczony/ Y na sześć roznych głóŃow náwiązałem łtrony. *WitosłLut* A2v.

Wyrażenia: »lutnia o dziesięci strunach« (1): Decachordus, Lutnia álbo ynłzi ynłstrument Muzyczny o dziełający łtrunach. *Mqcz* 78d.

»lutnia o dziewięci głósiech« (1): Enneaptongochelim, Lutnia o dziewięci głófiech *Mqcz* 103d.

»dźwięk, brzęk lutnie; brzmia lutnie« [szyk 4 : 1] (2 : 1; 2): Y każę vłtác mnołtwu piołnek twoich/ á brzęk lućień [sonitus cithararum] twoich niebédzie wiécye flyłłan. *Leop Ez* 26/13; Spiełzmy fye k niemu [Panu]/ łpiełzmy fye zdziękámi/ Y z wdzięcznym luteń dźwiękiem/ y z pieśńmi. *KochPs* 143, 98; *KochProp* 14; *GrochKal* 18.

»kośoiane lutnie« (1): Tu dwie k łtołu łłżyły/ dwie picie dawály/ Dwie ná kościánych lutniach nadobnie igrály. *RejWiz* 25.

»lutnie wielostronne« (1): Ty rołkaż/ [...] Niech iedni łpiewáią łednołtáynemi głófy: á drudzy niech gráią/ Bądź w lutnié wielołstronné/ [...] W cytry/ w gęłe/ część w árfy/ część w cymbały brzmiácé *OstrEpit* A2.

peryfr. »krolewna lutnie złótej« = *muza* (1): KRołewno lutnie złótey/ y rymów poćiełznych/ [...] Ty łámá powiedz/ á krés náznác/ póki mamy Płákác *KochPieś* 39.

Szeregi: »lutnia, (albo) arfa« [szyk 3 : 1] (4): żaden [...] za wolnie wyowiconego [!] albo w naukach bieğłego [nie] był poczytan/ ażby według nauki łpiewác/ y na arfie albo na lutniey grać dobrze vmiał. *KwiatKsiąż* I2v; *Mqcz* 54d, 126c [2 r.]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*].

»lutnia, cytra« (1): Brzmia wdzięczne Lutnie/ złóte Cytry *GrochKal* 18. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»lutnia i (albo) gęłsi« [szyk 2 : 1] (3): Tubál záłię [wynalazł] piłkányá/ ná lutnyách y gęłłách grányá *GliczKsiąż* H2; *KochFr* 65; *KochPieś* 10. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*].

»lutnia, (albo) pieśni« (2): Do miłósci. [...] weźmi naprzód z główy Nápoły iuż przewiędły wieniec fiiółkowy. Potym lutnią/ á przy niéy pieśni żáłościwé/ Ná iákié łię zdobyło ferce niełczęśliwé. *KochFr* 110, 84. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»lutnia i rym; rym z lutnią« (2; 1): Niełzczęściu k woli/ á łwoiéy żáłości [...] Lutnią/ y wdziężny rym porzućć mułzę *KochTr* 15; *KochPieś* 39; *RybGęłsi* B2v.

»lutnia, (albo) skrzypice« [szyk 2 : 1] (3): *BartBydg* 27; Na wierzbach we łrzodku [...] Babiloniey zawiełiłmy lutnie, skrzypice, [...] bo łie nam nie chciało gędzby. *WróbŻółt* 136/2; Corola, Cięcywá v łuku álbo v kułze/ teź łtruná do lutni álbo skrzypic. *Mqcz* 65c. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»taniec, lutnią« (2): *BielSpr* c2; Bo co owo młódz łlećie do Włóch dla tańcow/ dla lutnie/ nie przyniołżá owi z łobá tego/ co by Koronie było zdrowo *GórnRozm* D3v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

W przen (2) : Gdy z przytuloną do pierśi tyś łię porozumiáł Lutnią/ łłoniem opráwioná/ łam łię *Phoebus* zumiał *KlonŻal* B2v.

Wyrażenie: »mowna lutnią« (1): Czyliś ia tobie ná to mowną Lutnią dáłá/ Żeby tylko v ciebie w kácie proznováłá. *WitosłLut* A2v.

α. *W antropomorfizacjach* (25) : Wrocił łrogi *Acheron* żonę [...] Bowiem lutnia y pochlebne łtrony Wyłudziły ią od łtráľzney *Perlephony*. *KlonŻal* Dv; Lutnia wódz tanców/ y pieśni vczonych/ Lutnia ochłóda myśli vtrapionych *KochPieś* 48; *PudłFr* 19; Wdzięczne lutnie wełółe pieśni wypráwuia/ Nowe rytmy cytáry grzmiące pokázuią. *SapEpit* B3.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym „m(oj)a” [w tym: w apostrofach 6 r.] (11): Zdiáłeś ze mnie wór żáłobny/ A włóżyłeś płaľzcz ozdoby. Przeto cię wełóła wľzędzie Lutnia moiá wielbić będzie *KochPs* 41, 39, 84, 86, 101, 166; *KochTr* 13; *KochFr* 5; *KochPieś* 40; *KochFrag* 41; Ieśli iełt Cnotá chwały godną wľzędzie/ Tedy ma Lutnia ciebie łławić będzie *SzarzRyt* D4v.

W charakterystycznych połączeniach: lutnia rozkosma, uciészna (2), wdzięczna (3), złocona (złota) (2); lutnia łławić (wielbić) będzie (2), chwałę dawa,

Zwrot: »lutnia będzie (a. nie przestanie, a woli) łpiewać« (3): Boże mój/ obronćá mój/ vćieozko y zbroiá/ Tobie łpiewać ná wieki lutnia będzie moiá. *KochPs* 86, 156; Lutnia łwym zwyczáiom gwoli/ O miłóści łpiewać woli *KochFr* 5.

Wyrażenie: »wielostrona lutnią« (1): Powiedz Słowienłki rym/ o wielołtrona Lutni złocona *KochPieś* 53.

W apostrofach (13): Powłtań moje kochánie/ powłtań lutni moiá/ Ruľzwá rożánorękiéy zarze z ićy pokoiá. *KochPs* 84, 101, 166; *ERato* złotowłóła/ y ty wdzięczna lutni/ Skąd poćiechę w łwych trołkach biorą ludźie łmutni: Vłpokóyćie ná chwilę łtrapioną myłł moię *KochTr* 14, 13; *KochPieś* 33, 40, 49, 53; *KTórégo* Bohátérá/ będzie wola twoiá/ Albo królá/ dziś wlpomnieć/ złota lutni moiá? *KochFrag* 41; *SkorWinsz* A2, A2v; Niech kto chce łpiewa: nam łie lutnio máłło Pegázłłkich zdroiow wody pić dołtałło. *SzarzRyt* D2v.

a. *Tytuł utworu* (3) : LVTNIA NA WESELE Iáľnie Wielmoznego Pána Iego Młćzi Pána Ierzego Chodkiewiczá *WitosłLut ktv* A2, A3 źp.

2. *astron. Nazwa gwiazdozbioru* (4) : Iełt y lutnia ná niebie/ którą naprzód łpráwił W dziećinłtwie *Merkurius*/ y łwiátu obiáwił. *KochPam* 11; Siłá gwiazd Pánná włtáiac ná morze pomyka: W ten czás Lutnia/ y *Delphin*/ w ten czás łtrzałá znika. *KochPhaen* 21, 10, 23.

KCh